

УДК 005.336.2

DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-2-2>

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТВОРЕННЯ КОМПЕТЕНТНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

І. А. ГРУЗІНА

кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Анотація. *Мета статті* полягає у визначенні понятійно-категоріального апарату організації, сутності його основних понять та категорій, ідентифікації взаємозв'язків між ними як передумови створення компетентної у сучасних умовах організації. **Методика дослідження.** *Мета дослідження* досягалась використанням методів морфологічного аналізу; наукової індукції та дедукції; діалектичного методу; системного аналізу та синтезу; контент-аналізу, логічного аналізу й теоретичного узагальнення. **Результати.** *Запропоновано узагальнений понятійно-категоріальний апарат організації. Доведено доцільність його використання у процесі побудови компетентної організації. Обґрунтовано необхідність його розширення та розвитку шляхом наповнення спеціалізованого ешелону відповідно до мети дослідження. Практична значущість результатів дослідження.* *Отримані результати дозволять поглибити знання щодо основних понять та категорій організації, зрозуміти принципи відмінності між їх трактуванням та використанням у якості підґрунтя для вибору шляхів вирішення актуальних проблем організації, набуття ними компетентності у непередбачуваних умовах зовнішнього середовища.*

Ключові слова: *організація, компетентна організація, тезаурус організації, процес, система.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Переважна більшість науковців демонструє успішне використання системного підходу, вважаючи його універсальним методом дослідження об'єкту як єдиного цілого. Приймаючи до уваги, що будь-яка організація включає сукупність взаємопов'язаних елементів та є частиною системи більш високого порядку, застосування системного підходу до її вивчення надасть можливість сформулювати системний погляд на сутність організації, побудувати багатфакторні моделі її функціонування, суттєво підвищуючи шанси на прийняття ефективних управлінських рішень, зокрема, з орієнтацією на здобуття організацією компетентності на сучасному ринку. Окрім того, організація, як об'єкт дослідження, є багатогранною, отже, вимагає всебічного, комплексного підходу, що, у свою чергу, є одним з головних методологічних принципів системного. Розмежовуючи сфери застосування комплексного та системного підходів, можна сказати, що перший відповідає за вироблення стратегії і тактики, другий – методології і методів дослідження.

Розгляд організації як системи вважається досить продуктивним, адже дослідження її структури та основних елементів, характерних рис, ознак та параметрів, функцій, принципів функціонування та законів поведінки, надає можливість систематизувати та класифікувати організації за низкою загальних ознак, виробити ефективні методи управління у напрямі набуття ними компетентностей, необхідних для успішної діяльності у швидкозмінних непередбачуваних умовах.

Система знань у будь-якій галузі або сфері діяльності ґрунтується на комплексі взаємопов'язаних дефініцій у вигляді певним чином організованого та адаптованого відповідно до мети дослідження понятійно-категоріального апарату. Саме основні поняття та категорії в їх предметно-змістовному взаємозв'язку й залежності формують мову конкретної галузі знань, розкривають та відображають її зміст, надають можливість ефективного та адекватного застосування інструментарію досліджень. Що стосується понятійно-категоріального апарату організації, вивчення якого визначено попередніми дослідженнями невід'ємним етапом на шляху створення сучасної компетентної організації [1], то переважна частина понять та категорій досить детально досліджена науковцями [2–7]. До того ж, в ньому використовуються основоположні наукові поняття, які є загальними для всієї системи знань. Але, незважаючи на це, більшість конкретних термінів потребують змістовної адаптації з огляду на мету дослідження, умови його проведення та об'єкти, з урахуванням специфіки проблем, вирішуваних в його межах. Визначення понятійно-категоріального апарату організації із застосуванням системного підходу дозволяє суттєво розширити уявлення про структуру організації, склад та властивості її елементів, дослідити характер взаємозв'язків на всіх організаційних рівнях, виявити на підставі цього основні характеристики компетентної організації та створити передумови для її розвитку. Відсутність у літературних джерелах наукових результатів аналогічного спрямування обумовило вибір напрямку дослідження та формулювання його мети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми побудови ефективних організацій та питання забезпечення їх успішного функціонування у довгостроковій перспективі не втрачають своєї актуальності. При цьому вчених цікавлять не лише практичні аспекти здійснення організаційної діяльності, не менш привабливими для них є питання вироблення єдиної методологічної і методичної основи розвитку сутності та змісту організації, отже, детального опису та систематизації її основних понять. Узагальнення та аналіз точок зору фахівців на сутність та зміст поняття «організація» [8] дозволяє стверджувати, що більшість з них (майже 70%) розглядає організацію як систему, використовуючи для її дослідження весь інструментарій системного підходу, як особливої методології наукового аналізу і мислення.

Так, провідний фахівець у галузі теорії організації, Л. Г. Монастирський, у своїх працях розглядав доцільність використання системного підходу для вивчення організації та змісту її процесів, розширення уявлення про сутність та тенденції розвитку, виявлення об'єктивних законів та закономірностей формування й функціонування організації як багатоаспектної системи [2]. Автори у [3–4], вивчаючи організацію як закрити систему, використовували основні положення загальної теорії систем. Однак, поступове усвідомлення неможливості існування подібних організацій змусило розглядати їх як відкриті системи із наявністю певних компонентів, зв'язків, організаційних процесів, що призвело до зміни концепції їх функціонування, та, відповідно, перегляду попередніх наукових висновків. Згідно до думок Пфеффер Дж., Саланчик Г. Р. та Куна Т. [9; 10], дослідження понятійно-категоріального апарату організації, визначення сфери його застосування слід починати з вивчення поняття «парадигма», яке, виконуючи функції загальноприйнятої системи наукових поглядів, здобуває роль її концептуального початку та структурно-об'єднуючої основи. За такого розуміння стає можливим досить точно відобразити сутність будь-якої, навіть вже сформульованої та обґрунтованої системи наукових поглядів та знань. Розділяючи дану точку зору, питанням розкриття сутності парадигми присвячували свої праці Важинський С. Е. та Щербак Т. І., Бхаттачарджи А. та Ситник Н., Добронравова І. С. [6; 7; 11]. Вчені вважали парадигму науковою, загальновизнаною теорією, основною концепцією, за допомогою якої можна лаконічно відобразити найсуттєвіші риси організації, виділити притаманні усім організаціям загальні характеристики та окреслити весь спектр відмінностей, диференціюючи їх практичне використання. Скотт В. Р. [12], вивчаючи понятійно-категоріальний апарат організації, намагався створити єдину основу та типову модель її опису

для розуміння співвідношення інколи абсолютно не пов'язаних між собою явищ та організаційних процесів. Не зменшуючи цінності наукових доробок, слід зазначити про недостатню кількість досліджень, що, вивчаючи понятійно-категоріальний апарат організації, визначали б та уточнювали формулювання його основних понять та категорій з огляду на використання їх комплексу як відправної точки у процесі створення компетентної організації.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення понятійно-категоріального апарату організації, сутності його основних понять та категорій, ідентифікації взаємозв'язків між ними як передумови створення компетентної у сучасних умовах організації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Тезаурус організації є фундаментом розробки й побудови концепції дослідження організації та одночасно дієвим інструментом процесу пізнання. Однак, теоретичне та практичне застосування переважної більшості його понять і категорій є загальноприйнятим, що і визначає особливе місце тезауруса в єдиному процесі побудови, розвитку та застосування сукупності знань і навичок організації як в сучасній науковій сфері, так і практичній діяльності. Усвідомлення складу і змісту тезауруса доцільно починати з розгляду основних, найчастіше вживаних понять, що передбачає поступове виділення, формулювання й структуризацію дефініцій, термінів та їх взаємозв'язку з метою виділення та розкриття об'єкта дослідження. Як видно з рис. 1 [8], тезаурус організації розподіляється на первинний і вторинний блоки. Перший містить широко застосовувані у більшості областей знань науково-практичні терміни, за допомогою яких можна досить точно відобразити досліджуваний об'єкт, другий складається з комплексу специфічних взаємопов'язаних термінів як організаційної основи розробки і побудови сучасних процесів і систем.

Співвідношення перших понять первинного блоку базового ешелону тезауруса організації – випадковості і мети – обумовлює все, що відбувається та здійснюється людьми, отже, можна сказати, що вони визначають природу виникнення та функціонування організації. Випадковість має певний пріоритет через первинний вплив на виникнення суб'єкта, є об'єктивним, складним та малоймовірним зв'язком. Мета характеризується як суб'єктивна, вторинна, що обумовлює прийняття на основі оцінки необхідності і можливості її реального досягнення. Тобто мета є суб'єктивним, бажаним або необхідним, найчастіше, досяжним станом процесу або системи.

Поняття процесу і системи, що розташовані на наступному рівні первинного блоку, відобра-

ТЕЗАУРУС ОРГАНІЗАЦІЇ

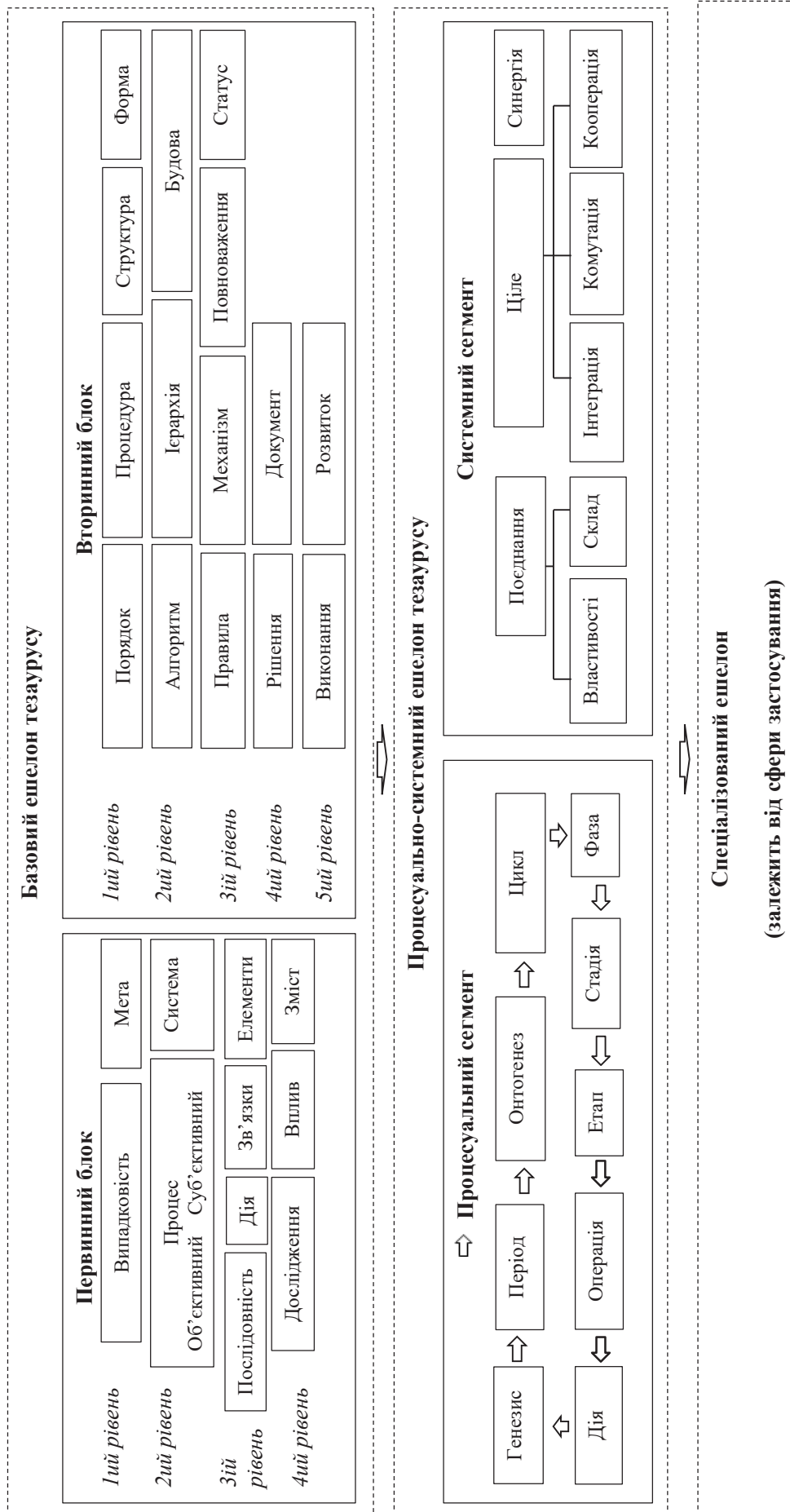

Рис. 1. Тезаурус організації

жають динаміку і статику навколишнього світу. Визначальними характеристиками терміну «процес» є послідовність і зміни. Вирішальне значення у визначенні, розумінні та застосуванні терміна «система» мають елементи та зв'язки. Ці два поняття застосовуються дослідниками при вивченні сутності організації, виявленні її властивостей, принципів та особливостей управління й функціонування.

Факт існування причинно-наслідкових зв'язків між поняттями «процес» та «система» обумовив розгляд будь-якої системи як результату здійснення процесу організації, що є, у свою чергу, джерелом, умовою і механізмом її виникнення, становлення і розвитку. Такий підхід має право на існування, адже створення будь-якої організації займає певний період часу, отже, відбувається у вигляді процесу, що і пояснює визначення поняття організації як процесу формування системи. Дослідження процесуальної організації є основою виділення та відображення складу і змісту її елементів, їх агрегування і застосування при вирішенні конкретних завдань. Ймовірно, цей факт пояснює розповсюдженість сприйняття організації як системи у теоретичних дослідженнях та практичній діяльності. У такому розумінні, в єдності та взаємозв'язку об'єднаних організацією складових, формі та способі об'єднання, створюваних ними нових властивостях та потенціалі їх практичного застосування, найповніше розкривається сутність організації. Однак, поняття «організація» є дещо ширшим за поняття «система», адже є відображенням не лише стану порядку, але й процесів з впорядкування. Отже, система є класичним випадком статичної організації, тобто зафіксованого у певний момент часу стану впорядкованості.

Підсумовуючи, слід ще раз відзначити, що всі відомі процеси або системи за своєю природою виникнення, становлення та розвитку доцільно розглядати як певне співвідношення випадкового і цілеспрямованого початку організаційних відносин. Послідовність виникнення, становлення і розвитку цих відносин, склад та зміст їх взаємозв'язків, тип взаємодії є складними концепціями двох основних форм об'єктивного прояву сутності, змісту і наслідків організації – процесу і системи. У свою чергу, трактування процесу як послідовності змін відображає його загальне, універсальне, початкове уявлення, що описує, перш за все, об'єктивні процеси. Однак, спроба визначення процесу з позиції суб'єкта, який його реалізує, доводить, що більш точним буде дослідження суб'єктивного процесу як послідовності дій. Саме така подвійність стала причиною виділення у складі тезаурусу організації об'єктивного та суб'єктивного процесів.

Перше з понять третього рівня первинного блоку базового ешелону тезаурусу організації

було частково розкрито раніше, адже є ключовим при розгляді організації як процесу. Саме послідовність є основною характеристикою побудови й здійснення будь-якого процесу, що пояснює її використання у визначенні процесуальної організації. Важливим елементом організації процесу є етап, як основний орієнтир уявлення, дослідження і відображення будь-якої процесуальної організації, що чітко розмежовує і відображає її складові «кроки». На підставі цього прикладу можна зрозуміти, що найпростіші цілеспрямовані дії виробничо-управлінських підрозділів, що об'єднуються у професійні операції, можуть забезпечити послідовну реалізацію функціональних стадій процесу організації. Тобто, динамічна організація може бути представлена послідовністю дій, операцій, стадій, етапів, фаз та циклів, об'єднаною в єдиний процес [8]. Такий підхід до відображення процесуальної організації є підґрунтям для формування єдиної методичної основи розуміння динамічної і статичної організації, дозволяє розкрити й проаналізувати механізм їх взаємодії.

Розгляд організації як сукупності взаємопов'язаних елементів дозволяє досліджувати її структуру як відображення певних елементів та наявних між ними зв'язків. Сукупність елементів та зв'язків між ними у науковій літературі називають ланкою, що є первинною складовою побудови організаційної структури. Таке розуміння є необхідним для визначення пріоритету, послідовності, наступності, порядку, ієрархії та повноважень елементів в організації, що дозволяє відобразити загальну конфігурацію побудови зв'язків між окремими елементами структури організації.

Виділення поняття «елемент системи» є основою усвідомлення її будови, визначення структурно-функціональних зв'язків і відносин. Визначення кількості елементів є суб'єктивним, адже кожен дослідник, відповідно до мети і завдань дослідження, визначає глибину розподілу системи на окремі складові. Щодо досліджень надскладних систем, то доцільний розподіл системи не на елементи, а на підсистеми, що також є відносно самостійними її частинами, однак такими, що підлягають подальшому розподілу.

Функціонування системи як єдиного цілого забезпечується не стільки складом елементів, скільки зв'язками між ними. Визначення зв'язків часто є розмитими, можуть перетинатися, однак, майже завжди поряд з поняттям «зв'язок» у дослідженнях стоїть поняття «відношення», що є структурною характеристикою елемента. Іноді складно пояснити сутнісну різницю між цими поняттями, але вона, на погляд автора, є принциповою. Поняття «зв'язок» можна ототожнити з динамічним станом елементів, й, у першу чергу, воно визначається цілями функціонування системи та методами управління у процесі встанов-

лення зв'язку. Щодо поняття «відношення», то воно характеризується статикою будови самого елемента. Тут не можна не погодитися з положеннями теорії логіки, де поняття «відношення» уточнюється та розглядається, скоріше, як співвідношення, супідрядність однієї властивості елемента іншій [13]. Оскільки подібне співвідношення ґрунтується на різних видах зв'язків, то науковці схильні розглядати його як «зв'язки будови» елемента. Розмежовуючи сутність даних понять, доцільним буде визначити поняття «зв'язок» як функціонально-процесуальну характеристику системи, а поняття «відношення» – як її функціонально-структурну характеристику.

Досліджуючи наступний рівень первинного блоку, слід пам'ятати, що усі плановані та здійснені людьми дії відображаються двома основними формами: дослідження та вплив. Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що дослідження – це визначення стану, а вплив – це його зміна. Але, незважаючи на різницю, метою дослідження, так само як і впливу, є побудова та здійснення процесів або систем.

Вивчення вторинного блоку базового ешелону тезауруса доцільно розпочати з дослідження сутності поняття «порядок». У науковій літературі можна зустріти точку зору, що між поняттями «організація» і «порядок» існує жорстка аналогія, що пояснює їх предметне зіставлення. Порядок формується та підтримується співвідношенням складових, саме він визначає та регламентує загальноприйняті поняття, їх співвідношення та взаємозв'язки, послідовність та форми здійснення, відображення й визнання. Отже, порядок забезпечує стабільність організації, зрозумілість та прогнозованість функціонування й розвитку її процесів і систем [13]. Процедура, що є наступним поняттям першого рівня, на думку фахівців, найвиразніше представляє розробку і побудову будь-якого процесу, формуючи чітке уявлення щодо визначення етапів та конкретних умов переходу від одного виду діяльності до іншого [4; 9; 13].

Враховуючи, що сутність, зміст та основні властивості процесів і систем найточніше відображаються не стільки складом елементів, скільки характером та конфігурацією зв'язків між ними, зв'язкам, а точніше, їх всебічному прояву, належить провідна роль в побудові реальних організаційних відносин, яка комплексно проявляється у визначенні поняття структури [2; 12; 13]. Як внутрішня організація системи вона є віддзеркаленням її внутрішнього змісту та проявляється у певній впорядкованості взаємозв'язків між елементами [2]. Дослідження структури дозволяє виразити істотні сторони організації як системи, описати її стан, поведінку, умови рівноваги, стійкості і розвитку, отже, пізнати розмаїття зв'язків досліджуваного об'єкта. Структура у комплексних наукових

дослідженнях гармонійно доповнюється поняттям форми, що визначається, переважно, будовою її зв'язків. Поняття форми використовують для усвідомлення зовнішньої будови об'єкта, адже вона відображує зовнішній вигляд, образне уявлення, основу ідентифікації, забезпечуючи сприйняття системи або процесу. Одночасне використання понять форми і структури у науковому дослідженні надає можливість визначити будову організації в цілому, розкрити її сутність і зміст.

Ефективність досягнення встановлених цілей забезпечується чіткою реалізацією порядку організації процесу. Важливим стає визначення місця і ролі кожного елемента, залежності між ними, послідовності проектування і здійснення процесу організації. Це стає можливим завдяки розрахунку, забезпеченого чітким алгоритмом, як математичним відображенням формалізованого способу розв'язання, технології, процедури, виконуваних у жорсткій відповідності зі встановленим порядком.

Переважає більшість теоретиків і практиків вважають основною домінантою конструювання, позиціонування та розвитку лінійно-функціональних зв'язків структури організації ієрархію. Нею називають підпорядкованість елементів структури організації по жорсткій, однозначній владній вертикалі. Подібна залежність між елементами структури обумовлює їх повноваження, підпорядкованість і можливість взаємодії [3–5]. Дослідження сутності поняття «ієрархія» є неповним без вивчення кореспондуючого з ним поняття «рівень», що є горизонталлю, яка визначає рівнозначне розташування елементів. Його застосування у якості інструменту горизонтального розмежування складу і змісту організаційної структури дозволяє виділити елементи вищого і нижчого рівнів. Поняття ієрархії є важливим при дослідженні організації, адже відіграє роль вертикальної домінанти схематичного зображення організаційних конструкцій, визначаючи функціональну орієнтацію та закономірності взаємодії елементів певної будови.

Дотримання певного порядку є можливим на підставі прийняття та реалізації комплексу конкретних правил у формі переліку затверджених принципів, рекомендацій, процедур, вимог і норм організації, її процесів, будови та функціонування [4; 5; 9; 12–13]. Правилами позначають вимоги, положення та рекомендації, встановлені у певній системі, та виконання яких є очікуваним та контрольованим. Регламентація завдяки правилам процесів, програм, процедур та алгоритмів, способу побудови й представлення систем, забезпечує формування механізму організації, за допомогою якого можна точно відобразити організаційне об'єднання процесів і систем в ході їх формування, функціонування та розвитку [4; 13]. Правила визначають обов'язки і вимоги до учасників,

впливають на розподіл відповідальності та прав, тобто розкривають і закріплюють повноваження учасників [5; 12]. Звідси впливає визначення повноважень, як сукупності прав щодо виконання обов'язків, склад та зміст яких закріплюються статусом. Встановлюючи склад повноважень елемента або організації в цілому, статус обумовлює потенціал формування та розвитку організаційних відносин у процесі розробки, прийняття й реалізації рішень. Грамотні та ґрунтовні управлінські рішення містять програму організації у вигляді певної процедури дій і очікуваного результату її реалізації, що представляється у вигляді стану організації, до якого необхідно привести систему [5; 13]. Практика свідчить, що не завжди прийняте управлінське рішення підлягає реалізації, набуваючи при цьому форми суб'єктивної моделі інтелектуальної організації, що відображається у відповідному документі. В літературі документ трактується, найчастіше, як свідоцтво, оформлене на певному носії інформації [6–7]. Під інформацією, з точки зору дослідження організації, розуміється відображення стану процесів і систем, що фіксується або на конкретному матеріальному носії, або у свідомості людини [11]. Статусу офіційного документа це відображення набуває лише у разі його оформлення відповідним чином. Результатом виконання прийнятих рішень є відображення нового стану організації процесів і систем, що вважається передумовою подальшого функціонування і розвитку.

Отже, базовий ешелон тезауруса організації складається з основоположних термінів в їх взаємозв'язку із комплексами понять первинного і вторинного блоків. Одночасно він виділяє у своєму складі дві основні загально визнані форми реалізації організації – процесу і системи. Логічним наслідком цього стало виокремлення у складі тезауруса процесуально-системного ешелону, що визначає комплекси основних дефініцій організації процесів і систем (рис. 1). Подібне двомірне подання дозволяє виокремити комплекс процесуальних та системних понять організації, дослідити взаємозв'язки між ними, зрозуміти модель розвитку понятійно-категоріального апарату організації та оцінити доцільність його використання у процесі створення компетентної організації.

Дослідження процесуального сегменту тезауруса доцільно розпочати з пріоритетного, з точки зору хронології, та логічно необхідного поняття генезису, адже воно є відображенням послідовного походження процесу або системи за стадіями виникнення, становлення й розвитку організації [8]. Процес, так само, як і його окремі частини, відбуваються впродовж певного періоду часу, що визначає їх тривалість [4; 13]. У такому розумінні вживання терміну «період» має чітко виражене

процесуальне застосування, адже відображає внутрішню часову структуру процесу та визначає одну з найважливіших у дослідженні організації як процесу властивостей – періодичність.

Існування та об'єктивна зміна періодів виникнення, становлення та організаційного розвитку на періоди стагнації, розпаду або ліквідації, описують сутність поняття «онтогенез». Одночасно, періодичне проходження організацією певних частин процесу, більш відомих як його стадії, відображують життєвий цикл організації [7; 10]. Використання поняття «фаза» при дослідженні організації, що є частиною її життєвого циклу, обумовлене необхідністю визначення сутності, тривалості й моменту прояву певних подій впродовж окремої частини процесу [12; 13].

Необхідність уніфікації з метою спрощення процедури аналізу якісно однорідних змін процесу обумовила виділення його певних стадій, що відображують досить серйозні, явні зміни стану організації впродовж конкретної частини процесу [7]. Виділення етапів процесу пояснюється необхідністю здійснення регулярного оперативного аналізу його ефективності та коригування, у разі потреби, до повного завершення [4; 13], що дозволяє суттєво оптимізувати процес організації. Цілеспрямована операція, що представлена розмаїттям комбінованих універсальних дій, за узгодженою думкою більшості науковців [11], вважається однією з первинних складових процесу. Її важливість в організаційному процесі досить просто зрозуміти, звертаючись до визначення поняття, що означає професійно організовану комбінацію дій для забезпечення досягнення необхідного результату.

Таким чином, вибудовується наступна логічна послідовність складових процесу. Найпростіші первинні дії послідовно складаються у професійно виконуваних операціях, які об'єднуються образно вираженими стадіями, результати здійснення яких формують проміжні етапи, що природньо наповнюють певні фази циклів, поєднання яких є основою побудови організаційного процесу в цілому.

Процесуальний сегмент тезауруса послідовно розвивається термінами і поняттями системного сегмента (рис. 1), дослідження якого доцільно розпочати з вивчення поняття «поєднання». Визначаючи його сутність, логічно припустити, що поєднання є відображенням встановлення певного взаємозв'язку або утворення єдиного цілого із різних складових. Це поняття найточніше відображає зв'язок сегментів процесуально-системного ешелону тезауруса, адже пояснює не лише сутність явища у процесі, але і кінцевий результат його здійснення, що виражається в організації системи [6; 7].

Поширеною формою поєднання є інтеграція, тобто об'єднання частин в єдине ціле, отже, його створення, що визначається їх складом, влас-

тивостями та взаємозв'язками [2]. І, якщо з цим поняттям все зрозуміло, то наступне поняття системного сегменту – комутація – вважається дослідниками складнішим. Воно також є формою поєднання, але передбачає встановлення тимчасових, мінливих зв'язків між складовими системи, що знаходяться у процесі постійного розвитку. Вигляд і спосіб встановлення цих зв'язків визначається фазами процесу і властивостями систем. Тобто у більшості наукових джерелх поняття «комутація» визначається досить стисло як тимчасовий взаємозв'язок [5].

Що стосується побудови більш тривалих або постійних зв'язків, які визначаються програмними цілями, технологією та іншими властивостями, тут на допомогу приходить поняття «кооперація», що спрямоване на встановлення стійких, зовнішніх зв'язків [5]. Вона відображає форму організації зовнішньої взаємодії між окремими самостійними процесами або системами. Саме вона на основі поділу й спеціалізації, є найпродуктивнішою та конструктивною формою організації складних, багатофакторних, ймовірнісних процесів і систем.

Й нарешті останнє, однак, можливо, одне з найважливіших понять системного сегменту, це поняття синергії, безмежну кількість трактувань якого разом з широким розмаїттям доказів його важливості можна зустріти у сучасних літературних джерелах [3–5]. Синергією називають ефект, заради якого створюється організація, або ефект перевищення її потенціалу над сумою якостей її складових. Деякі науковці [2] пропонують визначати якість організаційної системи ефектом синергії, і це є доцільним, адже його проявом є перевищення результату функціонування системи в цілому суми результатів її окремих елементів. У будь-якому разі, синергія є визначальним поняттям у процесі створення компетентної організації, адже завдяки раціональному виокремленню, вмілому поєднанню та постійному розвитку необхідних організаційних компетенцій з'являється можливість здобуття так званих синергетичного їх виду, що є передумовою забезпечення унікальності організації та здобуття нею стійких конкурентних переваг на ринку. Тобто, з практичної точки зору, вміла організація системи, грамотне поєднання її складових дозволить здобути властивості, що сприятимуть підвищенню ефективності функціонування за тих самих, або, навіть менших, ресурсних витратах.

Цілком виправданим є виділення у тезаурусі організації спеціалізованого ешелону, що є найменш уніфікованим, адже включає рухливий

комплекс визначень організації, що формується залежно від мети та сфери використання. Тобто його наповнення обмежується сферою конкретного дослідження, специфікою його об'єкту, предмету та методів. Але, у будь-якому разі, єдиною основою побудови, застосування та розвитку спеціалізованого ешелону тезауруса організації виступає його базовий блок.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Основний тезаурус організації, так само, як і його ешелони, послідовно розвиваючись, постійно розширюються, обумовлюючи на підставі цього поглиблення і спеціалізацію досліджень конкретних проблем. Цим пояснюється сучасний розгляд організації на стику взаємодії різних галузей знань, що забезпечує розвиток сукупності термінів і дефініцій. Незалежно від специфіки дослідження або його проблематики, воно має послідовно забезпечувати розвиток понятійно-категоріального апарату, обумовлюючи впровадження нових термінів і дефініцій, виключаючи одночасно деструктивні міжнаукові протиріччя і протиставлення. Наведений варіант тезаурусу не претендує на безумовну вичерпність, але, володіючи потенціалом до розширення, може використовуватись у якості підґрунтя для розвитку нових напрямів вирішення актуальних проблем організацій, що обумовлює його практичну цінність. Більш правильним буде назвати його мінімально необхідним або базовим інструментарієм, що дозволяє комплексно розкрити сутність досліджуваних процесів і систем та отримати сукупність досить точних знань. Однак, природа формування та розвитку тезаурусу організації, є за своїм характером суб'єктивно-об'єктивною, з домінуванням суб'єктивної складової, адже за допомогою тезауруса відображується тільки погляд науковця на досліджуваний об'єкт. До того ж, швидкозмінні та непередбачувані умови функціонування сучасних організацій, що характеризуються зміною ступеня актуальності вирішуваних проблем та появою нових, раніше не відомих їх різновидів, потребує регулярного моніторингу тезаурусу організації з ймовірною послідовною зміною у напрямі забезпечення його відповідності складу та сутності організаційних завдань. Окрім того, потребує наповнення спеціалізований ешелон тезауруса відповідно до головної мети дослідження – визначення передумов створення та ефективного функціонування компетентних у сучасних умовах організацій, що є перспективним напрямом подальших наукових розробок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Gruzina I., Pererva I. Generalization of scientific views on the interpretation of the essence and content of the concept «organization». *Інноваційна економіка*. 2022. № 1(2022). С. 44–51. DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.1.6>.

2. Монастирський Г. Л. Теорія організації : підручник. Тернопіль, 2019. 368 с.
3. Bello R.E. The systems approach – A. Bogdanov and L. Von Bertalanffy. *Studies in East European Thought*. 1985. № 30(2). P. 131–147.
4. Gorelik G. Bogdanov's tektology: Its nature, development and influence. *Studies in East European Thought*. 1983. № 26(1). P. 39–57.
5. Hagel J. *Theories of Organizations*. New York, 1980. 360 p.
6. Вазинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень. Суми, 2016. 260 с.
7. Бхаттачарджи А., Ситник Н. Методологія та організація наукових досліджень: дослідження в соціально-економічних науках : навч. посіб. Київ, 2022. 173 с.
8. Грузина І. А. Понятійно-категоріальний апарат дослідження компетентної організації як об'єкту стратегічного менеджменту. Професійний менеджмент в сучасних умовах розвитку ринку : матеріали XI наук.-практ. конф. з міжнародною участю (14 грудня 2022 р., Харків). С. 96–101. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/28400> (дата звернення: 20.03.2023).
9. Pfeffer J., Salancik G. R. *The External Control of Organizations. A Resource Dependence Perspective*. Stanford, 2003. 336 p.
10. Кун Т. Структура наукових революцій. Київ, 2001. 228 с.
11. Добронравова І. С. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). Київ, 2018. 607 с.
12. Scott W. R. *Formal Organizations*. San Francisco, 2002. 415 p.
13. Bennis W.G *Organization Development: Its nature, origins and prospects*. New York, 1969. 87 p.

REFERENCES:

1. Gruzina, I., & Pererva, I. (2022). Generalization of scientific views on the interpretation of the essence and content of the concept "organization". *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, no. 1(2022), pp. 44–51. DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.1.6>
2. Monastyrskiy, H. L. (2019). *Teoriia orhanizatsii: pidruchnyk [The Organization Theory: a textbook]*. Ternopil: Krok.
3. Bello, R. E. (1985). The systems approach – A. Bogdanov and L. Von Bertalanffy. *Studies in East European Thought*, no. 30(2), pp. 131–147.
4. Gorelik, G. (1983). Bogdanov's tektology: Its nature, development and influence. *Studies in East European Thought*, no. 26(1), pp. 39–57.
5. Hagel, J. (1980). *Theories of Organizations*. New York: Editor & Publisher.
6. Vazhynskiy, S. E., & Shcherbak, T. I. (2016) *Metodyka ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen [Methodology and organization of scientific research]*. Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka.
7. Bkhattacherdzhy, A., & Sytnyk, N. (2022). *Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen: doslidzhennia v sotsialno-ekonomichnykh naukakh: navch. posib. [Methodology and organization of scientific research: research in socio-economic sciences: a textbook]*. Kyiv: NTU "Kyivskiy politekhnichnyi instytut"
8. Hruzina, I. A. (2022). *Poniatiino-katehorialnyi aparat doslidzhennia kompetentnoi orhanizatsii yak obiekту stratehichnoho menedzhmentu. [Conceptual and categorical apparatus of the study of a competent organization as an object of strategic management]*. Profesiyni menedzhment v suchasnykh umovakh rozvytku rynku: materialy XI nauk.-prakt. konf. z mizhnarodnoiu uchastiu, pp. 96–101. Kharkiv: NFaU. Available at: <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/28400>
9. Pfeffer, J., & Salancik, G. R. (2003). *The External Control of Organizations. A Resource Dependence Perspective*. Stanford: Stanford University Press.
10. Kun, T. (2001). *Struktura naukovykh revoliutsii [The structure of scientific revolutions]*. Kyiv: Lybid.
11. Dobronravova, I. S. (2018). *Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen: navch. posib. [Methodology and organisation of scientific research: a textbook]*. Dobronravova I. S. (ch. 1), Rudenko O. V. (ch. 2) Eds. Kyiv: Naukova literature.
12. Scott, W. R (2002). *Formal Organizations*. San Francisco: Open-Editions.
13. Bennis, W. G (1969). *Organization Development: Its nature, origins and prospects*. New York: Fordham University Press.

Inna Gruzina, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics. Definition of the conceptual and categorical apparatus as a prerequisite for creating a competent organization.

Annotation. The purpose of the article is to define the conceptual and categorical apparatus of an organization, the essence of its basic concepts and categories, and to identify the interrelationships between them as a prerequisite for creating a competent organization in modern conditions. **Methodology of research.** The purpose of the article was achieved through the use of general scientific and special research methods, in particular: the method of morphological analysis, scientific induction and deduction – to study the essence and content of the basic concepts and categories of the organization's thesaurus, the nature of the relationships between them; the dialectical method – to generalize scientific approaches to the consideration of the basic concepts and categories of the organization's thesaurus; the method of systematic analysis and synthesis – to clarify the directions of using the thesaurus in the process of creating a competent organization, determining the prerequisites for its development and effective functioning; methods of content analysis, logical analysis and theoretical generalization – to substantiate the struc-

ture of the thesaurus, methods and tools for its use; graphic method – for visual presentation of information in order to simplify the perception of the formulated conclusions and recommendations. **Findings.** A generalized conceptual and categorical apparatus of organization is proposed. The expediency of its use in the process of building a competent organization, determining the prerequisites for its development and effective functioning in modern conditions is proved. The necessity of expanding and developing the thesaurus by filling the specialized echelon in accordance with the purpose of the research is substantiated. **Practical value.** The results obtained will allow deepening knowledge of the basic concepts and categories of organization, understanding the fundamental differences between their interpretation and use as a basis for choosing ways to solve current problems of organizations, gaining competence in unpredictable environmental conditions.

Keywords: organization, competent organization, thesaurus of organization, process, system.